

EKONOMİK BÜYÜMEDE KADIN İSTİHDAMININ ROLÜ? YAKINSAMA TEMELLİ KANITLAR

Haktan SEVİNÇ*, Eda BOZKURT** ve Demet Eroğlu SEVİNÇ***

Özet

Bu çalışmada ekonomik büyümenin sağlanmasında kadın işgücüne katılımın rolü araştırılmıştır. Araştırmada yüksek gelirli ülkeler ve üst orta gelirli ülkeler için 1990-2013 periyodunu kapsayan mutlak ve koşullu yakınsama analizleri yapılmıştır. Analizlere göre her iki ülke grubunda da kişi başına düşen gelirinsüreç boyunca arttığı, yani mutlak yakınsamanın varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca koşullu yakınsama analizi sonuçları ise kadın işgücüne katılım oranlarının yüksek gelirli ülkelerde ekonomik büyümeye olumlu yönde, üst orta gelirli ülkelerde ise olumsuz yönde etkilerde bulunduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak üst orta gelirli ülkelerin yüksek gelirli ülkeler sınıfına yükselebilmesi için kadın işgücüne katılımı artıracak politikaların geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Kadın İstihdamı, Kadın İşgücüne Katılım Oranı, Yakınsama Analizi.

Role of Women's Employment in Economic Growth? Evidence with Convergence Analysis

Abstract

In this study, role of labor force participation of female has been investigated for economic growth. In research was made unconditional and conditional convergence analysis that inclusive period 1990-2013 for high income countries and upper middle income countries. According to analysis, both countries have been determined to increase during the period of per capita income so there is unconditional convergence. In addition to, convergence analysis results reveals positively to economic growth in female labor force participation rates in high income countries, while in upper middle income countries revealed that in effects negatively. Consequently, the middle-income countries are needed to improve increase female labor force participation in the labor market policies in order to rise to high-income countries classification.

Keywords: Economic Growth, Women's Employment, Female Labor Force Participation Rate, Convergence Analysis.

---

* Yrd.Doç.Dr., Iğdır Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Iğdır, haktansevinc@hotmail.com.

** Yrd.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi, Erzurum, edabozkurt@atauni.edu.tr.

*** Arş. Gör., Iğdır Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Iğdır demet.eroglu@igdir.edu.tr.

GİRİŞ

Ekonomik büyüme ve kalkınma birçok ülke için vazgeçilmez bir hedef olsa bile ekonomik büyümeyi kalıcı kılmaya yönelik politikalar, yani sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ülkeler için daha önemli bir amaç haline gelmiştir. Bu bağlamda ekonomik büyümenin belirleyicileri üzerine gerek akademik gerekse de politik çevrelerde çeşitli tartışmalar ve araştırmalar yapılmaktadır. Bu tartışmalar içerisinde önemli bir yer tutan konulardan biri de ekonomik kalkınma üzerinde istihdamın rolüdür. Tarihsel süreç içerisinde özellikle gelişmiş birçok ülke için önemli bir büyüme kaynağı olan istihdam olgusu; teknolojik yeniliklere, enerji kaynaklarına, jeopolitik konuma dayalı yeni birçok teoriyle ikinci plana itilmiş gibi görünse bile, halen birçok ülke için ekonomik büyüme ve kalkınmanın önemli bir bileşeni olarak kabul edilmektedir.

Ekonomik büyüme için önemli bir belirleyici olan istihdam konusu temelde beşeri sermaye yatırımları kapsamında görülmekte ve bu minvalde araştırılmaktadır. Özellikle birçok ülke tarafından nitelikli beşeri sermaye yatırımlarının artırılmasına yönelik olarak çeşitli politikalar izlenmektedir. Söz konusu politikalarla bir yandan daha etkin bir işgücü yapısı oluşturulmak istenirken, diğer yandan görece geri planda kalan kadın istihdamının artırılması da amaçlanmaktadır. İngiltere, Almanya ve Fransa gibi ülkelerin başını çektiği görece sanayileşmiş ülkeler, kadın istihdamını arttırmaya yönelik ilk politika uygulamalarını 18. yüzyılın sonlarından itibaren kullanmaya başlamışlardır. Fakat bu uygulamalar dönemin ağır sanayi yapısı dolayısıyla sanayi sektöründeki kadın işgücüne katılımı arttırmada yetersiz kalmıştır. Çünkü daha çok kas kuvvetine dayalı olan bir sektörde kadın istihdamını arttırmak reel anlamda arzu edilen bir durum olarak görülmemiştir. Fakat daha sonra özellikle sanayi toplumundan daha ileri bir seviyeye geçişi temsil eden bilgi ve hizmetler ekonomisine dayalı toplumlarda, kadın işgücünü daha fazla ön plana çıkaran uygulamalar ortaya konmaya başlanmıştır. Ayrıca az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde de düşük ücret dolayısıyla kadın işgücünü artırıcı yönde politikalar ortaya konularak özellikle hafif sanayi içerisinde olan tekstil ve elektroniğe dayalı sektörlerde vazgeçilmez bir istihdam kaynağı olmaktadır.

Özellikle son 30 yıllık dönem içerisinde kadın işgücünün istihdam edilebilirlik içerisindeki payı dikkat çekici bir şekilde artmaktadır. Bu durum ülkelerin ekonomik büyüme süreçleri içerisinde kadın istihdamının artırılmasına yönelik bazı politikalarıda ön plana çıkarmalarını gerekli kılmaktadır. Böylece ortaya konan ilk uygulamalarıyla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kadınları işgücü piyasasına dâhil etmeye yönelik bir takım politika enstrümanları türetilmiştir. Söz konusu enstrümanlar arasında kadın girişimciliğini arttırmaya yönelik olanlar ve beşeri sermayenin daha kalifiye olmasına yönelik (mesleki eğitim gibi) olanlar ilk sıralarda gelmektedir. Bu politikalarla ekonomik büyümenin sağlanması ve özellikle geri kalmış ülkelerde sağlanacak ekonomik genişlemeyle

ülkelerin birbirlerine ekonomik olarak yaklaşması (yakınsaması) arzu edilmektedir. Ayrıca kadın istihdamının artırılmasının bir sonucu olarak işgücü piyasasında daha dinamik bir yapı da kazandırılmaktadır. Böylece güçlü bir işgücü piyasası ekonomik büyümeyi sağlamada ve ilerletmede önemli bir etken haline gelmektedir.

Bu çalışmada ülkelerin ekonomik büyümelerinin belirleyicileri içerisinde önemli bir yeri olan işgücünün ülkelerin büyümesine yaptığı etki yakınsama analizi kapsamında araştırılmıştır. Bu amaçla seçilmiş yüksek gelirli ve üst orta gelirli ülkelerde ekonomik büyümenin sağlanmasında kadın işgücüne katılım oranlarının ve doğurganlık hızlarının rolü araştırılmış ve ülkelerin büyümelerinin birbirlerine yakınsayıp-yakınsamadığı, yakınsıyorsa bu sonuçta kadın işgücüne katılım oranları ve doğurganlık hızlarının etkisi irdelenmiştir. Çalışma giriş kısmının verildiği bu bölümle başlamakta; teorik çerçeve, literatür özetinin verilmesi ve yakınsama analizine ait ampirik altyapının aktarılmasıyla devam etmekte, uygulama bulgularının ortaya konması ve genel bir değerlendirmenin yapılarak sonuç kısmının verilmesiyle sonlanmaktadır.

I. TEORİK ÇERÇEVE

Ülkelerin işgücü portföyleri hakkında önemli bir gösterge olan istihdam olgusu gerek ekonomik gerekse politik bazı neden ve sonuçlar dolayısıyla hep dikkat çekici bir konu olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde istihdam edilebilirlik olgusundan genelde erkeklerin işgücüne katılımı anlaşılmakta ve kadın işgücünün emek piyasalarındaki varlığı genellikle alternatif işgücü sektörü olarak değerlendirilmektedir. Fakat gerek emek gücü gerekse beşeri sermaye olarak kadın işgücüne katılım, sürdürülebilir büyüme için önemli bir faktör konumundadır. Çünkü ekonomik büyüme boyunca endüstriyel verimliliklerdeki hızlı büyüme ve güçlü ücret artışlarıyla ilk olarak erkeklerde ve daha sonra kadınlarda işgücüne katılım oranlarının artması, olası bir yakınsama oluşturmada etkili olacaktır. Böylesi bir yakınsamanın söz konusu olmasına rağmen gerçek dünyadaki kadın işgücüne katılımında ailesel faktörler ön planda olmak üzere çeşitli faktörler engelleyici olabilmektedir (Evans ve Kelley, 2008:287).

Yukarıda da vurgulandığı üzere özellikle 18. yüzyılın sonlarına denk gelen kadın istihdamını arttırmaya yönelik ilk politikalar, genellikle kas kuvvetine dayalı işlerin yoğun olması dolayısıyla, kadınların işgücüne katılımını istenilen düzeyde geliştirememiştir. Bununla birlikte düşük ücret düzeyleri, kötü çalışma koşulları, düzgün iş kapsamı dışında kalan işlerde çalışmaları, görece daha düşük eğitim düzeyleri gibi faktörler kadın istihdam artışını sınırlandırarak kadınların işgücüne katılım oranlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca kadınların eğitim düzeylerinin düşük olmasına ilaveten ev işi, çocuk, yaşlı ve özürli bakımının kadının görevi olarak kabul eden toplumsal anlayış kadının çalışmasında bir başka engel olarak ortaya çıkmaktadır (Ulusal İstihdam Stratejisi Sempozyumu, 2012:

41-42). Söz konusu bu engeller içerisinde özellikle teorik açıdan eğitim düzeyinin kadınların işgücüne katılım oranına etkisi önemli derecede etkilidir. Şöyle ki; eğitim seviyesi daha yüksek olan işgücünün piyasadan elde edebilecekleri gelir daha yüksek olduğundan, bu işgücünün piyasa dışında kalmasının maliyeti daha yüksek olacaktır. Bu sebeple eğitim düzeyi yüksek kadınların işgücüne katılımları hem kendileri hem de aileleri için daha zorlayıcı ve elzem niteliktedir. İkinci olarak alınan eğitim yatırımlarının dolaylı, dolaysız ve psikolojik olmak üzere birtakım maliyetleri bulunmaktadır. Dolayısıyla bu yatırımların getirisini elde ederek maliyetinin karşılanması çoğunlukla işgücü piyasalarına dâhil olarak sağlanabilmektedir (Öztürk ve Çetin, 2009: 2673). Ayrıca kadın işgücü arzının artırılması için çocuk bakım evlerinin yaygınlaştırılması, kültürel engellerle mücadele edilmesi, mesleki eğitim yoluyla kadın işgücü arzının niteliğinin yükseltilmesi gibi tedbirlere de ihtiyaç duyulmaktadır.

Diğer taraftan çocuk bakımına bağlı olarak çocuk sayısının kadın işgücüne katılımını azaltıcı etkisi sebebiyle doğurganlık hızının konuya dâhil edilmesi gerekliliği de ortaya çıkmaktadır. Bilindiği üzere nüfus artışı ve büyüme arasındaki ilişki ilk olarak Thomas Malthus'un fikirleriyle popülerlik kazanmıştır. Malthus'a göre; maksimum doğumdan daha az oranda gerçekleşen ölümle nüfus geometrik artış eğilimi içindedir. Diğer taraftan gıda ve diğer kaynakların üretimi nüfustaki artışa kıyasla çok daha yavaş büyümektedir. Bir neslin iki katına çıkması şüphesiz olasıdır, kontrole tabi olmadığı takdirde insan nüfusu geometrik olarak artarken, tarım ekonomisinde gıda üretimi aritmetik olarak artacağından insan nüfusu daima gıda arzını aşacak ve yoksulluk olgusu ortaya çıkacaktır (Macfarlane, 2005:1). Bu durumda yoksulluktan kurtulmak için nüfusun geçimlik, yani varlığını sürdürebilecek düzeyde tutulması gereklidir. Nüfus artışı kontrol edilmediğinde, kişi başına gelir sıkıntılı düzeylere inecek, uzun dönemde büyük bir açlık felaketiyle karşılaşılacaktır. Ayrıca Malthus, daha yüksek bir gelir düzeyinin ancak daha fazla çocuk sahibi olmaya neden olacağını ileri sürmektedir. Kişi başına düşen gelir artırsa, nüfus daha hızlı artacak, ölüm oranları düşecek ve azalan marjinal verimlilik sebebiyle kişi başına düşen gelir yeniden geçimlik düzeye inecek; bu da ekonomik büyümenin durması anlamına gelecektir (Skousen, 2011: 82-83) Her ne kadar Malthus'un bu fikirleri bir takım eleştirilere maruz kalmış olsa da ülke sınıflandırmalarında kişi başına düşen geliri en düşük olan ülkelerde doğum oranlarının en yüksek olduğu bir tesadüf gibi görünmemektedir. Diğer taraftan bu durumun kadın işgücüne katılımı azaltıcı nitelikte olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. Öte yandan gelişmiş ülkelerle başlayan nüfus dönüşümü Demografik Geçiş Süreci Modeli'ni gündeme getirmiştir. Süreç yüksek doğurganlık ve yüksek ölüm oranlarının egemen olduğu bir durumdan, doğumların bilinçli olarak kontrol edildiği, ölümlerin ise gelişen sağlık ve ekonomik koşullarla azaltıldığı, düşük doğurganlık ve düşük ölüm oranlarının egemen olduğu bir yapıyı ifade etmektedir. Günümüzün daha çok gelişmiş düzeydeki birçok ekonomisi geçiş sürecinin son safhası olan düşük doğurganlık ve düşük ölüm oranlarına sahiptir

(Han ve Kaya, 2012:102).Bu sebeple genç nüfusun yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelerde demografik geçiş sürecinin iyi değerlendirilmesi genç ve kadın nüfusun işgücüne katılım oranının artırılmasına bağlıdır. Çünkü demografik fırsat penceresi (nüfus artış hızı azalırken, çalışma çağındaki nüfusun artması) çalışma çağındaki nüfusun artış hızındaki azalışa bağlı olarak kapanacaktır. Ayrıca henüz yüksek gelir düzeyine ulaşamamış birçok gelişmekte olan ülkenin demografik fırsat penceresini doğru değerlendirmesi için kadın işgücüne katılımını artırması gerekmektedir. Aksi takdirde nüfusu yaşlanırken bu nüfusun işgücüne katılımını ıskalamış bir ekonomi ortaya çıkacaktır.

II. LİTERATÜR ÖZETİ

Ekonomik büyüme ve kadının istihdamı arasındaki ilişki çeşitli çevrelerde araştırılmış özellikle ekonomik büyüme üzerine yapılan birçok uygulamalı çalışmada değişken olarak modellere katılarak incelenmiştir. Gerek yerli gerekse yabancı literatürde ekonomik büyüme üzerine kadın istihdamının etkisini inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Özellikle kadın işgücü arzına etki eden faktörlerin belirlenmesine ve bu temelde ekonomik büyüme ile olan ilişkileri bağlamında çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca genelde istihdam yoğun, özelde ise kadın istihdamı yoğun ekonomik büyüme gerek akademik, gerekse politik olarak birçok ülkenin odaklandığı bir konudur. Bu bağlamda Mammen ve Paxson (2000) tarafından yapılan çalışma, kadın işgücü ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiye yöneliktir. 1970-1980 dönemini ve 90 ülkeyi kapsayan çalışma ekonomik büyümede kadın işgücünün durumunu; eğitim düzeyi, işgücüne katılım oranları, işyeri ücretleri ve doğurganlık değişkeni yardımıyla açıklamıştır. Özelde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ayrımıyla analiz yapan yazarlar, genel olarak kadın işgücüne katılımı etkileyen faktörleri doğurganlık ve eğitim düzeyi olarak belirlemişlerdir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde kadının toplum içerisindeki konumu, görece daha az eğitilmiş olması ve ailevi işleri de yapıyor olmasının kadının işgücüne katılım oranlarını etkilediğini iddia etmişlerdir. Tansel (2002) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye ekonomisi için kadın işgücüne katılım oranlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri zaman serisi analizi yardımıyla il bazlı olarak araştırılmıştır.67 il için yapılan 1980, 1985 ve 1990 olmak üzere üç dönemi kapsayan analiz bulguları sonucunda ekonomik büyüme ile kadın işgücüne katılım oranları arasında U-şekilli bir ilişki tespit edilmiştir. Yani belirli bir düzeye kadar kadın işgücüne katılım oranları arttıkça ekonomik büyüme olumsuz yönde etkilenmektedir. Fakat daha sonraki süreçte U-şekline bağlı olarak bu olumsuzluk giderilmekte ve kadın işgücüne katılım oranları ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca eğitimin kadın işgücüne katılım oranları üzerinde güçlü yönde pozitif bir etkisi bulunmaktayken, işsizliğin de kadın işgücüne katılım oranları üzerinde önemli düzeyde negatif bir etki oluşturduğunu ifade edilmiştir.

Lee vd. (2008) tarafından Güney Kore için yapılan çalışma ekonomik büyüme üzerinde kadın işgücüne katılım oranlarının etkisini dolaylı olarak ölçmeye yöneliktir. Kadın işgücüne katılma etki eden faktörlerden evliliği araştıran çalışma, evli kadınların bekâr kadınlardan daha düşük bir oranda işgücüne katıldığını ortaya koymakta ve bu sonucun ekonomik büyüme için olumsuz bir durum oluşturacağına dikkat çekmektedir. Ayrıca evli kadınların işgücüne katılma oranlarını daha çok ekonominin arz yönlü faktörleriyle, bekâr kadınların işgücüne katılım oranlarını ise daha çok ekonominin talep yönlü faktörleriyle açıklanabileceğini belirtmektedirler.

Bloom vd. (2009) tarafından yapılan çalışma, kadın işgücüne katılım düzeyinin belirleyicilerini ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri ekonometrisi yardımıyla araştırmaktadır. Araştırmada seçilmiş 97 ülkenin 1960-2000 yılları arasındaki kadın işgücüne katılım oranına etki eden değişkenler belirlenmiştir. Söz konusu değişkenler; doğurganlık oranı, kürtaj, eğitim düzeyi, kişi başına tasarruf düzeyi, kişi başı GSYİH ve nüfustur. Çalışmanın bulgularına göre eğitim düzeyi ile doğurganlık arasında ve yine tasarruflarla doğurganlık arasında bir ilişkinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca eğitim düzeyi ile kadın işgücüne katılım düzeyi arasında pozitif yönde doğru yönlü bir ilişkinin olduğu ve doğurganlıktan gelir düzeyine doğru ters yönlü bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak kadın işgücüne katılım oranlarıyla ekonomik büyüme arasında doğru yönlü bir ilişki düzeyi tespitinde bulunmaktadırlar.

Korkmaz ve Alacahan'ın (2013) Türkiye ekonomisi için kadın ve erkek istihdamını birlikte ele aldıkları çalışmaları, hem yatay kesit ekonometrisine hem de çeşitli regresyon analizlerine dayalıdır. Yapılan analizlerle GSYH üzerinde kadın istihdamının erkek istihdamından daha yüksek düzeyde etkili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Çalışma sonuçlarına göre kadın istihdamının sektörel yapısı incelendiğinde lokomotif olan sektörün perakende ticaret sektörü olduğunda gözlemlenmektedir. Ayrıca kadın istihdamının mevsimsel şartlardan etkilendiği ve kadın işgücüne katılım oranının en yüksek olduğu mevsimin kış mevsimi olduğu vurgulanmaktadır. Yine metropol olarak adlandırılan büyük kentlerin kadın işgücüne katılım oranları açısından lider olduğu dabelirilmektedir.

Lahoti ve Swaminathan (2013) tarafından Hindistan ekonomisi için panel veri analizine ve 1983-2010 dönem aralığına dayalı olan çalışma, birçok çalışmada vurgulanan kadın işgücüne katılım oranları ile ekonomik büyüme arasındaki U-şekilli ilişkinin Hindistan ekonomisi için tam tersi bir durumda olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma bulguları sonucunda 25-59 yaş aralığındaki kadın işgücüne katılım oranlarının ilgili dönem içerisinde %23 oranında düştüğünü ve bu durumun görece daha fakir olan kırsal bölgelerde daha yüksek olduğu yönündedir. Ulaşılan bulgular sonucunda çalışma dönemi içerisinde Hindistan ekonomisinin sürekli büyüdüğü varsayımıyla, ekonomik büyüme ile kadın işgücüne katılım oranları arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmektedir.

Tsani vd. (2013) tarafından Türkiye'nin de dâhil olduğu 11 Güney Akdeniz ülke ekonomisi için yapılan çalışma, kadın işgücüne katılım oranları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi iki aşamalı tahmin ve genel denge yaklaşımı yardımıyla araştırmaktadır. Yapılan analiz sonuçlarına göre ilgili değişkenler arasında U-şekilli bir ilişkiye rastlanılmaktadır. Ayrıca uyguladıkları simülasyon yardımıyla kadın işgücüne katılımdaki bazı engellerin kaldırılmasının ve eğitim düzeyi açısından düşük seviyedeki kadınların işgücüne katılım oranlarının artmasının, bölgenin makroekonomik değişkenleri üzerinde marjinal etkiler oluşturarak ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki sağlayacağı vurgulanmaktadır.

Yine Besamusca vd. (2015) tarafından 117 ülke için 1990-2010 dönemini kapsayan çalışma da ekonomik büyümeye muhtemel etkileri olan kadın işgücüne katılım oranlarını etkileyen değişkenleri belirleyip ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini koymaya yöneliktir. Söz konusu çalışmada özellikle eğitim düzeyi, kadınların evli olup olmamaları ve annelik değişkenlerinin kadın işgücüne katılım oranları üzerinde etkili olduğu ve bu değişkenlerin etki derecesinin ekonomik büyümeyi olumlu veya olumsuz yönde etkileyebileceği vurgulanmaktadır.

III. AMPİRİK ANALİZ

A. VERİ SETİ

Üst orta gelir grubundaki ülkelerin kişi başına düşen gelirlerini artırarak yüksek gelirli ülkeler grubuna ulaşmaları için bir gelir yakınsaması sağlamış olmaları gerekmektedir. Ampirik analiz kapsamında kadın işgücüne katılım oranı ve doğurganlık hızının ülkelerin yüksek gelirli ülkelere benzer davranış sergilemelerine katkı sağlayıp sağlamadığını belirlemek amaçlanmıştır. Uygulama kapsamında Dünya Bankası'nın 2015 yılı itibariyle Atlas Metodu'na dayalı kişi başına düşen milli gelir sınıflandırmasına göre belirlenen üst orta gelirli ülkeler ve yüksek gelirli ülkeler ele alınmıştır. Dünya Bankası'na göre üst orta gelirli ülke grubunda 53 ve yüksek gelirli ülkeler grubunda 80 ülke yer almaktadır. Araştırmada tüm üst orta gelirli ve yüksek gelirli ülkeler analiz kapsamında tutmak hedeflenmiş olmasına rağmen, gruplamalar içerisinde yer alan bazı ülkelere ait verilerin mevcut olmaması, üst orta gelirli ülkeleri temsilen 40, yüksek gelirli ülkeleri temsilen 46 ülkenin kullanılmasını zorunlu kılmıştır. Ülke sayısının çokluğu ve gelir düzeyi itibariyle grup içindeki farklılıkları yansıtması sebebiyle, örneğe dâhil edilen ülkelerin söz konusu grubu temsil edici nitelikte olduğu söylenebilir. Benzer şekilde verilerin mevcudiyetine bağlı olmak üzere analiz için 1990-2013 yılı periyodu için 2005 yılı sabit fiyatlarıyla kişi başına düşen GSYİH, kadın işgücüne katılım oranı (K) ve doğurganlık oranı (F) değişkenleri Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir.

B. YÖNTEM

Ekonomik büyümenin tüm ülkelere yayılması ve ülkeleri birbirleriyle aynı seviyelere getirmesi veya ülkelerin bölgeleri arasındaki farklılıkları gidermesi veya azaltması durumu yakınsamayı (convergence) ifade etmektedir. Ekonomik büyümenin gelir adaletini ve dengesizliklerini artırıcı yönde olumsuz etkiler koyması durumu ise ıraksama (divergence) olarak tanımlanmaktadır. Yakınsama analizleri, geçtiğimiz yirmi yıl boyunca büyümenin yayılma etkilerinin araştırılması amacıyla kullanılmaya başlamıştır. Yapılan araştırmalarda genel olarak yakınsamanın geçerliliği yatay kesit çalışmalarla test edilmiştir. Araştırmalarda *Beta* ve *Sigma* yakınsamaları kullanılmıştır. Beta yakınsaması mutlak (koşulsuz) ve koşullu yakınsama olarak iki ayrı kategoride incelenmektedir. Koşulsuz yakınsama, ekonomilerin homojen olması sebebiyle aynı durağan duruma geldikleri başlangıçta görece olarak geride olan ülkelerin başlangıçta ileri olan ülkelere ortalama olarak daha hızlı büyümesini öngörür. Yani önde giden ülkeyle aradaki açığın kapanacağı ve yakalamanın gerçekleşmesi esastır. Yakınsama başlangıçtaki gelir seviyesi ile büyüme oranı arasında negatif bir ilişki olduğunu ve bu nedenle yoksul ülkelerin daha hızlı büyüyeceğini öne sürer. Koşullu beta yakınsaması ekonomilerin heterojen olması nedeniyle farklı durağan duruma geldiklerini bazı yapısal karakteristiklerin benzer olması ile negatif ilişkinin gerçekleşeceğine dayanır. *Sigma* yakınsaması ise standart sapmanın zaman içinde azalma eğilimi göstermesini yakınsama olarak görmektedir. Bu hali ile sigma yakınsaması örneklemin bütününe ele almakta, örneklem içerisinde farklı davranış biçimi sergileyen ülkeleri ortaya koyamamaktadır. *Sigma* yakınsaması kişi başına gelirin standart sapmasının zamanla sürekli bir şekilde azaldığını varsaymaktadır.¹

Çalışmada yakınsama analizi, en küçük kareler tahmin yöntemine dayalı mutlak β yakınsaması ve koşullu β yakınsaması ile gerçekleştirilmiştir. Analizler için Barro ve Sala-i Martin (1992) tarafından geliştirilen mutlak β yakınsaması ve koşullu β yakınsaması eşitliği esas alınmıştır (Barro ve Sala-i-Martin, 1992:230). Yakınsama analizi için temel alınan modeller aşağıdaki gibidir:

$$\left(\frac{1}{T}\right) \log \left(\frac{y_{i,t_0+T}}{y_{i,t_0}}\right) = \beta - \log \left(\frac{1-e^{-\beta T}}{T}\right) \log(y_{i,t_0}) + u_{i,t_0,t_0+T} \quad (1)$$

$$\left(\frac{1}{T}\right) \log \left(\frac{y_{i,t_0+T}}{y_{i,t_0}}\right) = \beta - [\log(y_{i,t_0-T})] \left(\frac{1-e^{-\beta T}}{T}\right) + \beta_1 X_i + u_{i,t_0,t_0+T} \quad (2)$$

(1) nolu eşitlik sadece gelire bağlı değişimlerin denkleme katılmasıyla oluşturulmuş mutlak yakınsamayı ifade etmektedir. T , zaman aralığını; y_{i,t_0+T} , i ülkesinde t yılındaki kişi başına geliri; y_{i,t_0} , i ülkesinin başlangıç yılındaki kişi başına gelirini ve u_{i,t_0,t_0+T} , hata terimini göstermektedir. ise mutlak yakınsama katsayısı olup istatistiki olarak anlamlı olmak şartıyla < 0 olduğu durumlarda, mutlak yakınsamanın varlığını işaret etmektedir. Aksine > 0 veya $= 0$ olduğu

hallerde mutlak yakınsamanın gerçekleşmediği sonucuna varılmaktadır. İkinci denklemden β_1 koşullu yakınsama katsayısı iken, X_i ise kontrol değişkenleri ifade etmektedir. Koşullu yakınsamada katsayısı pozitif değer alan değişkenler yakınsamayı hızlandırmaktayken, ortaya çıkan negatif değerler ise yakınsamayı azaltarak ülkeleri birbirinden uzaklaştırmaktadır.

C. ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışmada ülkeler arasında herhangi bir gelir yakınsamasının olup olmadığı analiz edilmekte, daha sonra ise söz konusu gelir yakınsamasında kadın işgücüne katılım oranı ve doğurganlık hızının rolü araştırılmaktadır. Yakınsama analizi öncelikle ülkeler arasında bir gelir yakınsamasının olup olmadığını ortaya koymaya yönelik olarak eşitlik (1) yardımıyla ve en küçük kareler tahmin yöntemiyle bulunan mutlak β yakınsaması olarak ifade edilmektedir. Ülkeler arasında gelire dayalı bir yakınsamanın bulunmasıyla analiz bir adım daha öteye götürülmekte ve eşitlik (2)'deki koşullu yakınsama denkleminde yararlanılarak mutlak yakınsamaya yol açan değişkenlerin kontrol değişkeni olarak analize dâhil edilmesi ile koşullu yakınsama aşamasına geçilmektedir.

Tablo 1: Gruplandırılmış Ülkeler İçin Mutlak β Yakınsaması Modeli Tahmin Sonuçları

Yüksek Gelirli Ülkeler				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t- Statistiği	p Değeri
C	0.191	0.026	7.309	0.000
X	-0.017	0.002	-6.646	0.000
R²: 0.501 Düzeltilmiş R²:0.489 F-değeri: 44.177 Prob (F):0.000DW: 1.494				
Üst Orta Gelirli Ülkeler				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t- Statistiği	p Değeri
C	0.170	0.027	6.196	0.000
X	-0.018	0.003	-5.380	0.000
R²: 0.432 Düzeltilmiş R²:0.417 F-değeri: 28.949 Prob (F):0.000DW: 2.087				

Tablo 1 sırasıyla yüksek gelirli ülkeler ve üst orta gelirli ülkeler için (1) nolu eşitlik kullanılarak yapılan analizler sonucunda elde edilen analiz bulgularını göstermektedir. Tahmin sonuçlarına katsayıların işaretleri açısından bakıldığında, tabloda X ile gösterilen β katsayılarının işaretlerinin negatif yönlü olduğu görülmektedir. Buna göre ele alınan 40 üst orta gelirli ülkede ve 46 yüksek gelirli ülkede gelir yakınsamasının söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Ortaya

çıkan bu sonuçlar, üst orta gelirli ülkelerde başlangıçta daha düşük olan gelir düzeyinin büyümeyi artıracağına işaret etmektedir. Bu değişkene ait katsayı istatistiki açıdan % 1 önem düzeyinde anlamlıdır ve bir bütün olarak modelin %1 önem düzeyinde anlamlı olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 2: Gruplandırılmış Ülkeler İçin Koşullu β Yakınsaması Modeli Tahmin Sonuçları

Yüksek Gelirli Ülkeler				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t- Statistiği	p Değeri
C	0.136	0.033	4.104	0.000
X	-0.016	0.002	-5.744	0.000
K	0.000	0.000	3.475	0.001
F	0.002	0.003	0.922	0.361
R²: 0.614 Düzeltilmiş R²: 0.587 F-değeri: 22.328 Prob (F): 0.000 DW: 1.593				
Üst Orta Gelirli Ülkeler				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t- Statistiği	p Değeri
C	0.178	0.025	7.023	0.000
X	-0.018	0.003	-6.245	0.000
K	0.001	0.000	1.496	0.143
F	-0.004	0.001	-3.430	0.001
R²: 0.597 Düzeltilmiş R²: 0.563 F-değeri: 17.784 Prob (F): 0.000 DW: 2.592				

Koşullu yakınsama analizine ilişkin bulgular ise Tablo 2’de verilmektedir. Tablo 2’ye göre yüksek gelirli ülkeler koşullu yakınsama şartını sağlamaktadır. Kontrol değişken olarak analize dâhil edilen kadın işgücüne katılım oranı pozitif işaretli ve anlamlı doğurganlık oranı ise negatif işaretli ve istatistiki olarak anlamsızdır. Ortaya çıkan analiz sonuçları, yüksek gelirli ülkelerde kadın işgücüne katılım oranının kişi başına düşen milli gelirden ortaya çıkan büyümeyi pozitif yönde etkileyeceği beklentisiyle uyusmaktadır. Diğer taraftan üst orta gelirli ülkelerde kadın işgücüne katılım oranı pozitif işaretli olmasına rağmen istatistiki olarak anlamlı değildir. Bu durum üst orta gelirli ülkelerin yüksek gelirli ülkelere benzer özellik sergilemediğini göstermektedir. Yani üst orta gelirli ülkelerde kadın işgücüne katılım oranlarının bu ülkelerde ekonomik büyümeyi destekleyerek yüksek ülke grubuna çıkmada yetersiz kaldığına işaret etmektedir. Diğer taraftan doğurganlık hızı yüksek gelirli ülkelerin ekonomik büyümesi üzerinde pozitif ve anlamlı yönde herhangi bir etki oluşturmazken, orta gelirli ülkelerde ise negatif ve anlamlı bir etki oluşturmaktadır.

SONUÇ

Çalışmada başlangıç kişi başına düşen gelir düzeylerini süreç boyunca artıran ülkelerdeki kadın işgücüne katılım oranlarının yakınsamaya olası katkısı ile ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırma bulgularıyla; analize katılan yüksek gelirli ve üst orta gelirli ülkelerde ortaya çıkan ekonomik büyümenin ülkelerin mutlak anlamda yakınsamasına olumlu yönde katkılar sunduğu ve ülkeler arasındaki gelir farklılıklarını giderdiği sonucuna ulaşılmıştır. Böylece analizde yer alan grup içi ülkelerinde dengesizliklerin giderek azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ortaya çıkan bu sonuçlardan hareketle kadın işgücüne katılım oranlarının ve doğurganlık hızlarının söz konusu olan mutlak yakınsamaya olası etkileri koşullu yakınsama aracılığıyla araştırılmıştır. Buna göre yüksek gelirli ülkelerde kadın işgücüne katılım oranı pozitif ve anlamlı bir değişken olup yakınsamayı hızlandırıcı etkisi söz konusudur. Üst orta gelirli ülkelerde ise tam tersi bir sonuçta ulaşılmıştır. Doğurganlık hızı ise üst orta gelirli ülkelerde negatif ve anlamlı, yüksek gelirli ülkelerde de ise pozitif ve anlamsız etkiye sahiptir.

Analiz sonuçlarına göre kadın işgücüne katılım oranı yüksek gelirli ülkelerde ekonomik büyümeye katkı sağlarken üst orta gelirli ülkelerde bu etkiyi gösterememektedir. Çalışmanın bulguları üst orta gelirli ülkelerde yürütülen kadın işgücüne katılım politikalarının, eğitim düzeyinin düşük olması ve buna bağlı olarak özellikle emeğe dayalı sektörlerde çalıştırıldığı göz önünde bulundurulduğunda, ekonomik büyümeyi artırmaya yönelik olmadığını açıklar niteliktedir. Ayrıca analize eklenen diğer kontrol değişken durumundaki doğurganlık hızının üst orta gelirli ülkelerde negatif ve anlamlı olması çocuk sayısı-bakımı gibi sebeplerle de kadınların işgücü piyasasından uzak kalmasına bağlı olarak ekonomik büyümeye olumlu etki etmediğini göstermektedir. Yine doğurganlık hızlarının negatif ve anlamlı etkisi üst orta gelirli ülkelerde nüfustaki büyümenin Malthusgil yapı sergilediğini göstermektedir. Yani üretim faktörü olarak artan nüfus emeğin nicel artışını sağlamakta, fakat beşeri sermayeyi zenginleştirerek yüksek gelirli ülkelere benzer yapılar oluşturamamaktadır. Sonuçta bu ülkelerde nüfus artışı demografik avantajlara dönüştürülemez. Özetle kadın işgücüne katılım yüksek gelirli ülke kategorisine yükselmenin bir gereği olarak değerlendirilebilir. Bu sebeple üst orta gelirli ülkelerin kadın işgücüne katılım politikalarını yeniden gözden geçirmeleri ve rol model olarak yüksek gelirli ülkeleri iyi analiz etmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- BARRO, R.J. ve Sala-i-Martin, X. (1992), "Convergence", *Journal of Political Economy*, 100(2), 223-251.
- BAUMOL, W.J. (1986) "Productivity Growth, ConvergenceandWelfare: WhattheLong- Run Data Show?", *AmericanEconomicReview*, 76(5), 1072-85.
- BESAMUSCA, J.,Tijdens, K., Keune, M. ve Steinmetz, S. (2015), "WorkingWomenWorldwide Age Effects in FemaleLabor Force Participation in 117 Countries", *World Development Vol. 74*, 123-141.
- BLOOM, D.E.,Canning, D. ve Fink, G. (2009), "Fertility, FemaleLabor Force ParticipationandTheDemographicDividend", *J EconGrowth*, 14, 79-101.
- EVANS, M. D. R. ve Kelley, J. (2008), "Trends in Women'sLabor Force Participation in Australia: 1984-2002", *SocialScienceResearch*, 37 (2008), 287-310.
- HAN, E. ve Kaya, A.A. (2012), *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2012.
- KORKMAZ, M. ve Alacahan, N.D. (2013), "Türkiye'de Formel Piyasaya Yönelmede Kadın İşgücü Arzı ve GSYH Etkileri: Ampirik Bir Çalışma", *TurkishStudies- International PeriodicalForTheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic*, Volume 8/7 Summer 2013, 887-900.
- LAHOTİ, R. ve Swaminathan, H. (2013), "EconomicGrowthandFemaleLabour Force Participation in India" IIM BangaloreResearchPaper No.414.<http://ssrn.com/abstract=2284073>.
- LEE, B.S.,Jang, S. ve Sarkar, J. (2008), "Women'sLabor Force ParticipationandMarriage: The Case of Korea" *Journal of AsianEconomics*, 19 (2008) 138-154.
- MACFARLANE, A. (2005) "TheMalthusian Trap", Draft of Articleto be published in the *Encyclopedia of theSocialSciences*, 2nd. Edition, 2005, 1-3.
- MAMMEN, K. ve Paxson, C. (2000), "Women'sWorkandEconomic Development", *TheJournal of EconomicPerspectives*, Vol. 14, No. 4, (Autumn, 2000), pp. 141-164.
- ÖZTÜRK, M. ve Çetin, B. I. (2009), "Dünyada ve Türkiyede Yoksulluk ve Kasınlar", *Journal of Yasar Universty*, (4)16, 2661-2698.

- SKOUSEN, M. (2011), İktisadi Düşünce Tarihi: Modern İktisadın İnşası. (Çev. Mustafa Acar, Ekrem Erdem, Metin Toprak), Adres Yayınları, İstanbul 2011.
- TANSEL, A. (2002), “Economic Development and Female Labor Force Participation in Turkey: Time-Series Evidence and Cross-Province Estimates”, ERC Working Papers in Economics, 01/05.
- TSANI, S., Paroussos, L., Fragiadakis, C. ve Charalambidis, I. (2013), “Female Labour Force Participation and Economic Growth in The South Mediterranean Countries”, *Economics Letters*, 120, 323-328.
- ULUSAL İSTİHDAM STRATEJİSİ: ELEŞTİREL BİR BAKIŞ, (2012) Ulusal İstihdam Stratejisi Sempozyumu, Ankara, <http://spaum.politics.ankara.edu.tr/files/2014/04/uis-kitap-tam.pdf>, Erişim Tarihi: 30.10.2015.
- WORLD BANK, <http://data.worldbank.org/about/country-classifications>, Erişim Tarihi: 30.10.2015.
- WORLD BANK, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, Erişim Tarihi: 30.10.2015.

AÇIKLAMALAR

1. Ayrıntılı bilgi için bakınız. Robert J. Barro ve Xavier Sala-i-Martin, “Convergence”, *Journal of Political Economy*, 100(2), 1992, 223-251.